

**TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HÓA HÀ NỘI
KHOA VĂN HÓA DÂN TỘC THIỂU SỐ**

**TRI THỨC DÂN GIAN VỀ CHĂM SÓC SỨC KHOẺ SINH SẢN
BÀ MẸ VÀ TRẺ SƠ SINH NGƯỜI ĐAO XÃ LIÊN MINH,
HUYỆN VĨNH NẠI, TỈNH THÁI NGUYÊN**

**KHÓA LUẬN TỐT NGHIỆP CỬ NHÂN VĂN HÓA
CHUYÊN NGÀNH: VĂN HÓA DÂN TỘC THIỂU SỐ
MÃ SỐ: 608**

Sinh viên thực hiện : TRẦN THU TRANG

Giảng viên hướng dẫn : TS. NGUYỄN THỊ VIỆT HƯƠNG

HÀ NỘI- 2013

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành đề tài khóa luận tốt nghiệp này, em xin gửi lời cảm ơn chân thành đến Phòng Văn hóa huyện Võ Nhai, UBND và Trạm y tế xã Liên Minh đã nhiệt tình giúp đỡ, tạo điều kiện thuận lợi và cung cấp cho em những tư liệu thiết yếu cho đề tài nghiên cứu.

Xin gửi lời cảm ơn chân thành tới giảng viên hướng dẫn khoa học, TS. Nguyễn Thị Việt Hương đã hướng dẫn, chỉ bảo và định hướng cho em những hướng đi trong quá trình hoàn thiện đề tài nghiên cứu.

Xin cảm chính quyền địa phương xã Liên Minh, đội ngũ cán bộ xã và đồng bào người Dao, đặc biệt là những cụ già và phụ nữ người Dao đã giúp đỡ tận tình, tạo điều kiện thuận lợi cho tác giả trong quá trình đi điền dã thực địa để luận văn được hoàn thành.

Do những hạn chế nhất định về thời gian, tư liệu, đặc biệt là những khó khăn về vấn đề ngôn ngữ, nên đề tài không tránh khỏi những thiếu sót. Rất mong nhận được những ý kiến đóng góp quý báu từ các thầy cô giáo để đề tài được hoàn thiện hơn.

Xin chân thành cảm ơn!

Hà Nội, tháng 05 năm 2013

Sinh viên

Trần Thu Trang

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài	6
2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề.....	7
3. Mục tiêu và nhiệm vụ nghiên cứu	8
3.1. Mục tiêu nghiên cứu:.....	8
3.2. Nhiệm vụ nghiên cứu:	8
4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	9
5. Phương pháp nghiên cứu	9
6. Đóng góp của đề tài	10
7. Bố cục của đề tài.....	10
Chương 1: KHÁI QUÁT VỀ NGƯỜI DAO VÀ TẬP QUÁN SINH ĐẼ CỦA NGƯỜI DAO XÃ LIÊN MINH HUYỆN VÕ NHAI TỈNH THÁI NGUYÊN.....	12
1.1. Khái quát về người Dao ở xã Liên Minh, huyện Võ Nhai, tỉnh Thái Nguyên.....	12
1.1.1. Khái quát về xã Liên Minh	12
1.1.1.1. Điều kiện tự nhiên	12
1.1.1.2. Đặc điểm kinh tế - xã hội	13
1.1.2. Khái quát về người Dao ở Liên Minh.....	17
1.1.2.1. Nguồn gốc, lịch sử cư trú của cộng đồng Dao ở Liên Minh.....	17
1.1.2.2. Đặc điểm dân số và phân bố dân cư.....	19
1.1.2.3. Đặc điểm tổ chức dòng họ, gia đình và văn hóa dân tộc Dao....	19
1.2. Tập quán sinh đẻ của người Dao	27
1.2.1. Quan niệm của người Dao về sinh đẻ.....	27
1.2.2. Một số tục lệ liên quan đến tập quán sinh đẻ của người Dao	27
Chương 2: TRI THỨC DÂN GIAN TRONG CHĂM SÓC SỨC KHỎE SINH SẢN BÀ MẸ VÀ TRẺ SƠ SINH CỦA NGƯỜI DAO Ở XÃ LIÊN MINH TRONG TRUYỀN THỐNG.....	32

2.1. Khái quát về tri thức dân gian	32
2.1.1. Khái niệm tri thức dân gian	32
2.1.2. Tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe sinh sản.....	35
2.2. Tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe sinh sản thai phụ và sản phụ người Dao.....	36
2.2.1. Thời kỳ mang thai	37
2.2.1.1. Về việc ăn uống.....	37
2.2.1.2. Về chế độ sinh hoạt, nghỉ ngơi.....	39
2.2.1.3. Các bài thuốc dân gian	43
2.2.1.4. Một số kiêng kỵ khác	45
2.2.2. Thời kỳ sinh đẻ	48
2.2.2.1. Chuẩn bị cho sinh nở.....	48
2.2.2.2. Cách chăm sóc bà mẹ khi sinh	49
2.2.2.3. Một số bài thuốc sử dụng trong quá trình sinh nở	53
2.2.3. Thời kỳ ở cữ và cho con bú	56
2.3. Tri thức dân gian về chăm sóc trẻ sơ sinh	61
Chương 3: PHÁT HUY NHỮNG GIÁ TRỊ TÍCH CỰC CỦA TRI THỨC DÂN GIAN VỀ CHĂM SÓC SỨC KHỎE SINH SẢN BÀ MẸ VÀ TRẺ SƠ SINH TRONG CỘNG ĐỒNG NGƯỜI DAO Ở XÃ PHƯƠNG GIAO HUYỆN VĨNH NHAH TỈNH THÁI NGUYÊN.....	70
3.1. Giá trị của tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe sinh sản bà mẹ và trẻ sơ sinh của người Dao.....	70
3.1.1. Giá trị khoa học.....	70
3.1.2. Giá trị kinh tế	79
3.2.3. Giá trị văn hóa - xã hội	81
3.2. Việc sử dụng tri thức dân gian trong chăm sóc sức khỏe sinh sản bà mẹ và trẻ sơ sinh trong cộng đồng người Dao ở Liên Minh hiện nay	84
3.3. Một số giải pháp phát huy giá trị văn hóa dân gian về chăm sóc sức khỏe sinh sản bà mẹ và trẻ sơ sinh của người Dao	92

3.4. Một số đề xuất kiến nghị	96
KẾT LUẬN	100
TÀI LIỆU THAM KHẢO	102
DANH SÁCH NGƯỜI CUNG CẤP TÀI LIỆU	104

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Tri thức dân gian là một trong các thành tố của văn hóa tộc người, vì vậy khi nghiên cứu văn hóa tộc người không thể không tìm hiểu, nghiên cứu kho tàng tri thức dân gian. Trong kho tàng tri thức dân gian phong phú và đa dạng của dân tộc có sự đóng góp không nhỏ của tri thức dân gian trong chăm sóc sức khỏe sinh sản bà mẹ và trẻ sơ sinh của đồng bào dân tộc Dao Lô Gang ở xã Liên Minh huyện Võ Nhai, tỉnh Thái Nguyên.

Chăm sóc sức khỏe con người là công việc hết sức quan trọng. Từ bao đời nay mỗi dân tộc dù ít dù nhiều đều có những kinh nghiệm chung để chăm sóc sức khỏe cho con người. Đồng bào dân tộc Dao ở Liên Minh, nhất là những người phụ nữ lớn tuổi nơi đây cũng có những cách thức riêng, những kinh nghiệm và bài thuốc riêng được chế biến từ nguyên liệu thiên nhiên để chăm sóc cho bà mẹ và trẻ em nói chung cũng như việc chăm sóc cho bà mẹ và trẻ sơ sinh nói riêng. Tuy nhiên, hiện nay đồng bào chưa chú ý đúng mức tới việc truyền dạy những tri thức này cho thế hệ con cháu, đồng thời lớp trẻ cũng không có ý thức tự giác học hỏi kinh nghiệm quý báu của thế hệ đi trước để lại. Điều này dẫn đến việc thất truyền những tri thức dân gian trong việc chăm sóc sức khỏe sinh sản của dân tộc Dao nơi đây mà không phải dân tộc nào cũng có được. Tình trạng này kéo dài thì chỉ trong một khoảng thời gian ngắn thì nguy cơ mất mát nguồn tri thức quý báu ấy không thể tránh khỏi. Do vậy cần có những biện pháp để bảo tồn, phát huy các giá trị văn hóa tốt đẹp đó.

Trong thời đại toàn cầu hóa, quá trình hội nhập và phát triển diễn ra mạnh mẽ như hiện nay, sự giao thoa, tiếp biến văn hóa diễn ra là một xu hướng tất yếu đối với tất cả các dân tộc, đặc biệt với các dân tộc thiểu số. Điều này diễn ra không chỉ với các dân tộc sinh sống trên đất nước ta mà đó còn là xu thế chung của hầu hết các dân tộc thiểu số trên toàn thế giới. Cùng với xu hướng đó, nhiều giá trị văn hóa của nhân loại bị biến đổi ít nhiều, có những giá trị bị mất đi vĩnh viễn, nhiều giá trị văn hóa đang có nguy cơ bị mai một.

Trước tình hình đó, Đảng và Nhà nước ta đã đưa ra những quan điểm, mục tiêu, chương trình hàng động nhằm xây dựng một nền văn hóa Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc văn hóa dân tộc. Muốn vậy các giá trị văn hóa tốt đẹp của dân tộc cần phải được gìn giữ và phát huy. Bảo tồn văn hóa truyền thống của các tộc người nói riêng và bảo tồn sự đa dạng văn hóa Việt Nam nói chung là nhiệm vụ của toàn đảng, toàn dân; trong đó cần bảo tồn, gìn giữ và phát huy những tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe sinh sản bà mẹ và trẻ sơ sinh của dân tộc Dao ở xã Liên Minh huyện Võ Nhai.

Ý thức được tầm quan trọng của tri thức dân gian trong chăm sóc sức khỏe sinh sản bà mẹ và trẻ em đối với đồng bào Dao, là một người con sinh ra và lớn lên trên mảnh đất Võ Nhai lịch sử, để góp một phần công sức nhỏ nhoi vào việc gìn giữ phát huy vốn tri thức đó, người viết quyết định chọn vấn đề ***Tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe sinh sản bà mẹ và trẻ sơ sinh người Dao xã Liên Minh, huyện Võ Nhai, tỉnh Thái Nguyên*** làm đề tài khóa luận tốt nghiệp của mình.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

Hiện nay, việc nghiên cứu văn hóa dân gian nói chung và tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe sinh sản nói riêng là một vấn đề đang được nhiều nhà nghiên cứu quan tâm. Đảng và Nhà nước ta cũng có những chính sách tích cực, hỗ trợ cho các công trình nghiên cứu và những chính sách liên quan đến sự nghiệp bảo vệ, chăm sóc sức khỏe con người.

Trong thời gian qua, đã có rất nhiều công trình nghiên cứu về người Dao được công bố như: *Người Dao ở Việt Nam* (Bé Viết Đăng và các tác giả), *Các dân tộc ít người ở Việt nam (Các tỉnh phía bắc)* (Viện dân tộc học), *Vài nét văn hóa người Dao* (Minh Tuyết), *Trang phục cổ truyền của người Dao ở Việt Nam* (Nông quốc Tuấn); về tri thức dân gian có: *Nghiên cứu khoa học: Tìm hiểu một số tập quán chăm sóc sức khỏe sinh sản của người Dao ở Yên Bái* (Nguyễn Hữu Nhân, Phạm Anh Tuấn), *Tri thức dân gian người Dao tỉnh*

Thái Nguyên (Hà Thị Thu Thủy chủ biên), Tri thức bản địa trong khai thác và bảo vệ môi trường tự nhiên của người Dao xã Vũ Chấn huyện Võ Nhai (Dương Thị Luyện), Điều tra cây thuốc được sử dụng theo kinh nghiệm của đồng bào dân tộc Dao ở xã Hợp Tiến, huyện Đông Hy, tỉnh Thái Nguyên và còn nhiều những công trình nghiên cứu khác đã hoặc chưa được công bố. Song đến nay, chưa có công trình nào đi sâu vào nghiên cứu tri thức dân gian về chăm sóc SKSS bà mẹ và trẻ sơ sinh của đồng bào Dao ở Liên Minh. Do vậy, việc tìm hiểu nghiên cứu về tri thức dân gian trong chăm sóc SKSS bà mẹ và trẻ sơ sinh - một trong những tri thức căn bản và quan trọng, thể hiện bản sắc riêng của đồng bào Dao nơi đây là một công việc cần được quan tâm chú trọng.

3. Mục tiêu và nhiệm vụ nghiên cứu

3.1. Mục tiêu nghiên cứu:

Thông qua việc khảo sát, đánh giá các biểu hiện của tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe sinh sản bà mẹ và trẻ sơ sinh người Dao ở xã Liên Minh, đề tài nhằm khẳng định những giá trị tích cực của kho tàng tri thức này, từ đó đặt ra vấn đề bảo tồn và phát huy các giá trị tích cực của tri thức dân gian trong chăm sóc sức khỏe sinh sản người Dao Lô Gang ở Liên Minh.

3.2. Nhiệm vụ nghiên cứu:

Để thực hiện được mục tiêu trên, đề tài phải giải quyết những nhiệm vụ sau:

- Khái quát vài nét cơ bản về người Dao ở xã Liên Minh, huyện Võ Nhai, tỉnh Thái Nguyên. Đây là cơ sở để hình thành những tri thức dân gian về chăm sóc SKSS của người Dao cùng những biến đổi của nó trong đời sống của đồng bào hiện nay.

- Khảo sát, nghiên cứu những tri thức dân gian về chăm sóc SKSS bà mẹ và trẻ sơ sinh của đồng bào trong truyền thống.

- Khai thác những giá trị của các tri thức dân gian về chăm sóc SKSS của đồng bào, sự biến đổi và việc vận dụng tri thức đó trong cuộc sống hiện nay.

- Đề xuất những giải pháp, kiến nghị để bảo tồn, phát huy giá trị tích cực của tri thức dân gian trong chăm sóc SKSS của người Dao ở Liên Minh.

4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

* **Đối tượng nghiên cứu:** Nghiên cứu về tri thức dân gian trong chăm sóc sức khỏe sinh sản bà mẹ và trẻ sơ sinh của đồng bào Dao ở xã Liên Minh, bao gồm các yếu tố như: những quan niệm của người Dao về sinh đẻ, những kiêng kỵ về ăn uống và sinh hoạt, nghỉ ngơi đối với người mẹ đang mang thai, trong thời gian ở cữ và cho con bú; cách chăm sóc bà đẻ khi sinh, tri thức dân gian về chăm sóc trẻ sơ sinh, những bài thuốc dân gian sử dụng trong chăm sóc sức khỏe sinh sản bà mẹ và trẻ sơ sinh, những kiêng kỵ đối với người ngoài và người trong gia đình có người sinh đẻ,...

Việc chăm sóc sức khỏe sinh sản cho phụ nữ trước khi mang thai, các tập quán hỗ trợ sinh đẻ kế hoạch là một phần quan trọng trong việc chăm sóc SKSS, nhưng không thuộc đối tượng nghiên cứu của đề tài. Do yêu cầu phức tạp của việc khảo sát đánh giá, các nội dung trên sẽ được đề cập trong các công trình nghiên cứu ở bậc học cao hơn.

* **Phạm vi nghiên cứu:** Nghiên cứu đối tượng trên địa bàn xã Liên Minh, bao gồm 5 xóm người Dao cư trú: Khuân Đã, Khuân Nang, Kẹ, Nác, Ngọc Mỹ, trong đó tập trung chủ yếu ở 3 xóm: Xóm Ngọc Mỹ, xóm Khuân Nang và xóm Khuân Đã.

5. Phương pháp nghiên cứu

Đề tài thực hiện bằng nhiều phương pháp khác nhau, trong đó người viết chủ yếu sử dụng 3 phương pháp chính là:

- Phương pháp tra cứu thư tịch: nghiên cứu tìm hiểu các bài viết có liên quan đến người Dao và cách chăm sóc sức khỏe sinh sản bà mẹ và trẻ em nói chung;

- Phương pháp điền dã dân tộc học: khảo sát, tìm hiểu thực tế những tri thức dân gian về chăm sóc SKSS của đồng bào Dao

- Phương pháp điều tra xã hội học: thông qua việc đi điền dã tiến hành quan sát, phỏng vấn trực tiếp đồng bào để thu thập tư liệu.

Trên cơ sở những phương pháp trên, người nghiên cứu tiến hành tổng hợp, phân loại, thống kê và phân tích những tài liệu thu thập được về tri thức dân gian trong chăm sóc sức khỏe sinh sản của đồng bào để thấy được giá trị tích cực của các tri thức đó và đề xuất giải pháp, kiến nghị phù hợp để bảo tồn và phát huy.

6. Đóng góp của đề tài

Đề tài là công trình chuyên sâu nghiên cứu về vốn tri thức dân gian nhằm phân tích và tổng hợp những tri thức dân gian trong chăm sóc sức khỏe sinh sản bà mẹ và trẻ sơ sinh của cộng đồng người Dao ở xã Liên Minh, huyện Võ Nhai trong truyền thống và việc sử dụng những tri thức đó trong đời sống hiện nay.

Kết quả nghiên cứu của đề tài có thể dùng làm tài liệu tham khảo trong việc nghiên cứu văn hóa Dao nói chung và tri thức dân gian trong chăm sóc sức khỏe sinh sản bà mẹ và trẻ sơ sinh người Dao Liên Minh nói riêng. Đây cũng là một nguồn tài liệu có thể giúp cho các nhà quản lý tại địa phương có cơ sở lý luận và thực tiễn trong việc giải quyết các vấn đề về kinh tế - văn hóa - xã hội; hoạch định các phương hướng và chính sách để phát triển bền vững khu vực người Dao nói riêng và vùng các dân tộc thiểu số Việt Nam một cách hiệu quả hơn trong thời kì hội nhập và phát triển ở nước ta hiện nay.

Đồng thời, kết quả nghiên cứu có tác dụng:

- Góp phần vào công cuộc bảo tồn và phát huy những giá trị của tri thức dân gian trong chăm sóc SKSS của dân tộc Dao ở Liên Minh nói riêng và tri thức dân gian của các dân tộc anh em trên cả nước nói chung;
- Góp thêm nguồn tài liệu về tri thức dân gian của dân tộc Dao ở Việt Nam.

7. Bố cục của đề tài

Ngoài phần mở đầu, kết luận và tài liệu tham khảo, nội dung của đề tài gồm có 3 chương:

Chương 1: Khái quát về người Dao và tập quán sinh đẻ của người Dao ở xã Liên Minh, huyện Võ Nhai, tỉnh Thái Nguyên.

Chương 2: Tri thức dân gian trong chăm sóc sức khỏe sinh sản bà mẹ và trẻ sơ sinh của người Dao ở Liên Minh trong truyền thống.

Chương 3: Phát huy những giá trị tích cực của tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe sinh sản bà mẹ và trẻ sơ sinh trong cộng đồng người Dao ở xã Liên Minh huyện Võ Nhai tỉnh Thái Nguyên.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. **Hoàng Triều Ân và các tác giả** (2006), *Những bài thuốc hay vùng dân tộc thiểu số*, NXB.Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
2. **Lê Đình Bích** (1999), *Những bài thuốc hay dân tộc dân gian*, NXB.Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
3. **Đào Thị Ngọc Diễm, Phó Đức Nhuận, Nguyễn Thị Kiển**(2004), *Chăm sóc trẻ dưới một tuổi, phụ nữ*.
4. **Không Diễm và các tác giả** (1996), *Những đặc điểm kinh tế xã hội các dân tộc miền núi phía bắc*, NXB.Khoa học xã hội, Hà Nội.
5. **Nguyễn Đăng Duy** (2004), *Nhận diện văn hóa các dân tộc thiểu số Việt Nam*, NXB.Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
6. **Bế Việt Đăng và các tác giả** (1971), *Người Dao ở Việt Nam*, NXB.Khoa học xã hội, Hà Nội.
7. **BS.Nghiêm Xuân Đức** (2005), *Chăm sóc bà mẹ sau đẻ: Sách dùng cho đào tạo hộ sinh trung học*, NXB.Y học.
8. **Vương Tiến Hòa**, *Chăm sóc sức khỏe sinh sản*, NXB.Y học, Hà Nội.
9. **TS.BS Nguyễn Thị Việt Hà**, *Các thời kỳ phát triển và bệnh lý kèm theo ở trẻ*.
10. **Trần Hồng Hạnh**, *Tri thức địa phương – Sự tiếp cận lý thuyết*, Tạp chí dân tộc học số 1/2005 tr.23 – 33, Hà Nội.
11. **Viện Dân tộc học** (1978), *Các dân tộc ít người ở Việt Nam (Các tỉnh phía Bắc)*, NXB Khoa học xã hội, Hà Nội.
12. **Đỗ Đức Lợi (chủ biên)**, (2002), *Tập tục chu kỳ đời người của tộc người nhóm ngôn ngữ Mông - Dao ở Việt Nam*, NXB.Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
13. **Nguyễn Thị Diệp Mai** (2001), *Luận án tiến sĩ văn hóa học: Tri thức dân gian về ứng xử với môi trường tự nhiên trong đời sống vật chất người Việt vùng U Minh Thượng*.

14. **Tuyết Minh** (2005), *Vài nét văn hóa người Dao*, Viện Dân tộc học, Hà Nội.
15. **Hoàng Nam** (1998), *Bước đầu tìm hiểu văn hóa tộc người văn hóa Việt Nam*, NXB.Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
16. **Hoàng Quyết** (2001), *Những bài thuốc gia truyền chữa bệnh trẻ em và phụ nữ*, NXB.Văn hóa thông tin.
17. **Trần Hữu Sơn** (và các tác giả), (2012), *Những bài ca giáo lý của người Dao*, NXB.Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
17. **Nguyễn Minh Thu** (2010), *Tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em của người Tày huyện Hà Quảng tỉnh Cao Bằng*, Khóa luận tốt nghiệp, Chuyên ngành VHDTTS, ĐH Văn hóa Hà Nội.
18. **Ngô Đức Thịnh** (1995), *Luật tục một số tộc người thiểu số Việt Nam*, NXB.Văn hóa dân tộc.
19. **Hà Thị Thu Thủy, Dương Quỳnh Phương** (2012), *Tri thức dân gian người Dao tỉnh Thái Nguyên*, NXB.Văn hóa thông tin.
20. **Minh Tuyết** (2005), *Vài nét văn hóa người Dao*, Viện Dân tộc học, Hà Nội.
21. **Bộ Y tế** (2003), *Chăm sóc sức khỏe sinh sản*.
22. **Nông Quốc Tuấn** (2003), *Trang phục cổ truyền người Dao ở Việt Nam*, NXB.Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
23. **Nguyễn Hữu Nhân, Phạm Anh Tuấn**, *Nghiên cứu khoa học: Tìm hiểu một số tập quán chăm sóc sức khỏe sinh sản của người Dao ở Yên Bái*.